

Kuinka negaatio kasvaa

ANNELI KAUPPINEN (Hyvinkää)

1. Johdanto

Lingvistit, psykologit ja biologit ovat löytämässä toisensa kielen oppimisen ja omaksumisen alalla. Yhtenä dokumenttina tästä on vuonna 1979 ilmestynyt teos *Théories du langage: théories de l'apprentissage*, englanniksi (1980) *Language and learning*. Se on raportti lokakuussa 1975 Pariisiin lähellä Abbaye de Royamontissa järjestetystä keskustelutilaisuudesta, jossa Noam Chomsky ja Jean Piaget tapasivat toisensa ensimmäisen ja samalla ainoan kerran. Lisäksi oli mukana joukko muita tutkijoita psykologian, kielitieteen, biologian ja filosofian alalta. Teoreettinen vastakkainasettelu on lähinnä Piaget'n konstruktivismiin ja Chomskyn nativismiin välinen. Samalla käy ilmi, että kumpikin tunnustautuu empirismin ja behaviorismin vastustajaksi.

Noam Chomskylle kieli on »mentaalinen elin» (mental organ), niin kuin sydän ja maksa ovat fyysisiä elimiä (Piattelli—Palmarini 1980: 51, 73, 76). Se merkitsee sitä, että kielikyky kasvaa samalla tavalla geneettisesti määräytyneenä kuin ihmiselle kasvaa kädet — eikä esimerkiksi siipiä. Hänen mukaansa universaali kielioppi on lajityypillinen aivojen ominaisuus; se on toisin sanoen kiinteä kognitiivinen struktuuri eli »fixed nucleus» (Piattelli—Palmarini 1980: 64, 313).

Piaget'n näkemys on toisenlainen. Hän ei usko, että kiinteä kognitiivinen struktuuri, esimerkiksi kieliopilliset suhteet, voisi olla pelkästään synnynnäinen, sillä kielen omaksuminen riippuu symbolifunktion kehittymisestä, mikä taas edellyttää sensomotorista älykkyyttä (Piattelli—Palmarini 1980: 167, 280). Chomsky ei tällaista kompromissia hyväksy (mts. 168—169). Piaget'n teorian mukaan kieli omaksutaan toimintaskaemojen välityksellä, mutta Chomsky uskoo, että niillä voi olla vain laukaiseva funktio (mts. 171). Piaget on kiinnostunut siitä, miten »fixed nucleus» on syntynyt, ja jos se on synnynnäinen, millaisten mutaatioiden kautta se on kehittynyt. Chomsky taas pitää asiaa yhtä vaikeasti ratkaistavana kuin kysymystä »muiden elimien» kasvamisesta. Mitään yleistä oppimisteoriaa ei Chomskyn käsityksen mukaan ole olemassa. Sellaista ei voitaisi laatia, sillä näyttöä on saatavissa vain epäsuorasti — ihmisiä kun ei voida alistaa samanlaisiin kokeisiin kuin eläimiä. Chomsky näkee tutkimusten osoittavan vain sen, että kokemus johtaa tiettyjen yleisten kapasiteettien

kehittymiseen; sitä hän ei usko, että lingvistiset ominaisuudet heijastelisivat jonkinlaista sensomotorista intelligenssiä. (Mts. 48, 109.)

Ilmeisen tärkeä syy Chomskyn oppimisteoreettiseen pessimismiin on se, ettei hän hyväksy muita kuin eksaktein luonnontieteellisin metodein saatuja näyttöjä. Hän pitää hyvin tärkeinä (viimevuotisen lääketieteen Nobelin palkinnon saaneiden) Hubelin ja Wieselin neurobiologisia tutkimuksia, jotka osoittavat, että kissanpoikasten aivosolut eli neuronit ovat jo muutaman tunnin kuluttua syntymästä erikoistuneet vastaanottamaan tietyn tyyppisiä näköärsyksiä (esimerkiksi vaakasuoria tai pystysuoria). Tämä näyttäisi puhuvan nativismin puolesta. Toisaalta ranskalainen neurobiologi Changeux moittii sekä Piaget'ta että Chomskya biologian yksinkertaistamisesta. Hän tähdentää, että vaikka neuronien väliset kytkökset ovat enimmäkseen geneettisesti määräytyneitä, jonkinvertainen redundanssi tekee mahdolliseksi sen, että kokemukset voivat jossakin määrin aiheuttaa kytkösten lisäerikoistumista. (Piattelli-Palmarini 1980: 107—108, 185—197). Changeux näkee tämän »selektiivisen stabilisaation teorian» antavan mahdollisuuden nativismin ja konstruktivismin väliseen kompromissiin.

1960-luvulla virinnee lapsen kielen tutkimuksen innoittajana oli Chomskyn transformaatioteoria. Uuden teorian pitävyyttä haluttiin testata kielenomaksutuksen vaiheita tarkkailemalla. Edellä mainitun keskustelun valossa näyttää, kuin näyttöjä juuri halutussa muodossa ei olisi saatu, sillä Chomsky ei kertaakaan viittaa esimerkiksi seuruututkimuksiin. Kysymys on siitäkin, että kielen semanttiset ulotteet eivät ole hänen mielestään kiinnostavia — tämän hän nimenomaan mainitsee. Ne eivät ole kuvattavissa yhtä eksaktisti kuin pelkät syntaktiset suhteet.

John Doren (1979) mukaan on toistuvana ongelmana lapsen kielen tutkimuksessa se, ettei ole kyetty erottamaan toisistaan kehityksen konseptuaalisista, lingvististä ja kommunikatiivista puolta. Tällainen selvennys on aiheellinen. TG-teorian innoittamasta tiukan lingvistisestä tutkimussuunnasta ollaan luopumassa. Nyt kielitiedekin on alkanut kiinnostua Piaget'n ja Vygotskin tutkimuksista, siis konseptuaalisesta aspektista. Kolmatta näkökulmaa — kommunikatiivista — taas edustavat mm. Bernstein ja Halliday. Syntaktiset rakenteet, jotka chomskylaisessa tutkimuksessa ovat primaareja ja keskeisiä, ovat Hallidaylle toissijaisia, viestintätarpeiden säätelemiä. Chomskyn ja Hallidayn käsitykset ovat vastakkaiset: Chomsky pitää tärkeinä vain kielen universaaleja, biologispohjaisia ominaisuuksia; Halliday korostaa kielen kulttuurisidonnaisuutta.

Hallidayn ajatus kielen sosiaalistavasta funktiosta on sosiolingvistinen mutta liittyy samalla kiinnostavasti Piaget'n kehityspsykologisiin havaintoihin. Psykologisista lapsen kielen tutkimuksista Hallidayn malli poikkeaa siten, että se on nimenomaisesti kielentutkimuksen teoria: siinä missä psykologit ovat nähneet lähinnä kognition kehitystä ja sanaston kasvua, Halliday

näkee kielen funktioiden muutoksia ja lauseiden, tekstien sekä dialogin synnyn.

2. Tutkimusmateriaali; kehitysvaiheet

Seuraava selvitykseni perustuu yhden lapsen seurukseen, joka on aloitettu heti lapsen syntymän jälkeen. Täydennykseksi on etsitty vertailumateriaalia vastaavanlaisista julkaistuista tutkimuksista. Menetelmä on varhaisvaiheessa ollut sama kuin Hallidaylla: silmät ja korvat, kynä ja paperi. Havaintoja on merkitty muistiin päivittäin, yleensä kotiympäristössä.

Tutkijat ovat yksimielisiä siitä, että lapset alkavat käyttää toistuvia, tunnistettavissa olevia äännöksiä 9—10 kk:n iässä ja että noin 18 kk:n iässä tapahtuu muutos, jolloin sanasto alkaa nopeasti kasvaa ja kielen symbolifunktio kehittyy. Tätä varhaisvaihetta (9—18 kk) Piaget kutsuu sensomotoriseksi kaudeksi; sen aikana kehittyy symbolifunktion edellytyksenä oleva sensomotorinen älykkyys. Chomskylaiset nativistit taas käyttävät nimitystä holofrastinen kausi (esim. McNeill 1970), mikä viittaa siihen tulkintaan, että yksityiset äännökset tai sanat vastaisivat kokonaisia lauseita ja heijastelisivat synnynnäisiä («pinnanalaisia») syntaktisia suhteita. John Dore (1975) taas pitää niitä alkeellisina puheakteina, jotka koostuvat (yleensä intonaationa ilmenevästä) primitiivisestä voimasta ja rudimentaarisesta viittausilmauksesta: sanasta. Näyttää kuitenkin siltä, ettei Dore rajaa tätä tarkoittamaansa yhden sanan vaihetta ns. esikielelliseen kauteen, sillä hän mainitsee, että se voi kestää joillakin lapsilla jopa yli vuoden — Dore on kerännyt eri tutkijoiden mainintoja.

Halliday pitää lapsen varhaisimpia ilmauksia kielenä mutta kielioppia vailla olevana kielenä. Nigelillä tämä vaihe kesti 9 kk:n iästä 16 ½ kk:n ikään. Ja koska tästä varhaisesta kielestä puuttuu kielioppi, siinä ei ole myöskään sanoja eikä lauseita. Sillä ei siis ole minkään tasoista kieliopillista muotoa, mutta se on kieltä sillä perusteella, että se on funktionaalista ja systemaattista. Kukin ilmaus on Hallidayn mukaan yksifunktionen — vasta kielioppi suo mahdollisuuden kielen monifunktionaiseen käyttöön. Soveltaessani Hallidayn mallia aineistooni olen käyttänyt tämän kauden kielestä nimitystä *varhaiskieli* (tarkemmin: Kauppinen 1981).

Hallidaykin käyttää termiä »holofrastinen», mutta se häivähtää vain ohimennen, lainausmerkeissä, ja merkille pantavaa on, että se tarkoittaa edellä mainitun varhaiskielen jälkeistä hyvin lyhyttä kautta, jolloin Nigelillä on vain yksisanaisia ilmauksia. Tämä kausi on ilmeisesti eri lapsilla hyvin eripituinen: Nigelillä se oli ollut tuskin havaittava, mutta joillakin se voi kestää lähelle kaksi-vuotispäivää. Tämän kauden ilmauksista käytän termiä *yksisanalauseet*. Ne poikkeavat selvästikin aiemmista yhden äännöksen ilmauksista. Tässä vaiheessa varhaiskielen jähmeä järjestelmä alkaa elää: lapsi ei enää tyydy varhemmin kuukausiakin käyttämiinsä laajafunktionaisiin äännöksiin vaan alkaa käyttää äidinkieltensä sanoja, joiden määrä nopeasti kasvaa. Tässä vaiheessa esiintyy

myös satunnaisesti eräitä (myöhemmin puheeksi tulevia) »esikieliopillisia» rakenteita, jotka ilmaisevat, että ei ole kysymys pelkästään sanaston vaan myös kieliopin kasvusta. Halliday käyttää termiä sanastokielioppi (lexicogrammar) tähdentääkseen, ettei ole kielioppia ilman sanastoa.

Lapsesta, jonka kieltä ja käyttäytymistä olen seuranut, käytän tässä lyhennettä T. Kielen kehitysvaiheet olen jakanut jaksoihin seuraavasti:

vaihe	ikä
0	0. 2 — 0.10
1	0.10 — 1. 7 varhaiskieli
2	1. 7 — 1. 9 yksisanalauseet
3	1. 9 — 1.11
4	1.11 — 2. 1
5	2. 1 — 2. 3
6	2. 3 — 2. 5
7	2. 5 — 2. 7
8	2. 7 — 2. 9
9	2. 9 — 2.11
10	2.11 — 3. 1

3. Negaatiosta

Kielteisen lauseen psykologinen kompleksisuus ei ole selitettävissä logiikan keinoin, sillä myönnön ja negaation ero on pragmaattinen (Givón 1978). Negaatiolauseella otetaan selvemmin kantaa tilanteeseen ja edeltävään tekstiin kuin myönteisellä. Kielteinen lause voi olla esimerkiksi oikaisu, intos, toteamus tai myöntyminen edelliseen puheenvuoroon. (Hakulinen—Karlsson 1979: 272.) Negaatio ilmaistaan suomessa tavallisesti kieltoverbillä, mutta sen ohessa saattaa lauseessa olla muitakin kielteisyyden merkkejä: pareittaisia sanoja, joista toinen esiintyy vain kielteisessä, toinen vain myönteisessä lauseessa, ja kielteisen transitiivilauseen partitiiviobjekti ja intransitiivilauseen partitiivisubjekti. Lauseen merkitykseen voi sisältyä kielteisyyttä, vaikka siinä ei olisikaan kieltoverbiä — tällöin siinä on kielteisiä polaarisuusaineksia tai kieltihakuisia elementtejä. (Hakulinen—Karlsson 1979: 269.)

Negaation kehitystä on monestakin syystä hyvä tarkastella funktionaalisesti. Oireellista on, että joissakin kielissä erifunktioniset negaatiot erottuvat toisistaan negaatiomorfeemien perusteella. Japanissa esimerkiksi käytetään pääasiallisesti neljää negaation merkkiä aina sen mukaan, onko kysymyksessä eksistentiaalilause, edellisen väitteen kumoaminen, vaihtoehdon ilmaiseminen vai kielteinen kannanotto ('en halua'). Funktionaaliseen tarkastelutapaan houkuttelee sekin, että negaatio on myöntöä selvemmin sidoksissa kokemuksiin.

Hallidayn mukaan kielen funktiot ovat selvimmän erotettavissa kielenkehityksen varhaisimmassa vaiheessa. Aluksi kukin ilmaus on yksifunktionen: instrumentaalinen, säätelevä, vuorovaikutukseen tähtäävä, persoonallinen, heuristi-

nen tai kuvitteleva. Näistä kehittyvät sitten aikuisten kielen abstraktit komponentit: kolmesta ensin mainitusta *interpersoonallinen* ja kolmesta jälkimmäisestä *ideationaalinen*; näiden lisäksi syntyy kielen omista ominaisuuksista *tekstuaalinen* komponentti. Interpersoonallisella Halliday tarkoittaa sitä kielenkäyttöä, jolla puhuja ilmaisee oman roolinsa tai kannanottonsa, ja ideationaalisella sitä, jolla hän ilmaisee käsityksensä ja päätelmänsä kokemuksistaan. Tekstuaalinen komponentti taas ilmaisee diskurssin kunkin osan suhteen muihin. (Halliday 1973: 99.)

Seuraavassa tarkastelen mainittujen kolmen komponentin muotoutumista T:n varhaisissa negaatioissa.

4.1. Ideationaalinen komponentti

Piaget'n mukaan sensomotorisen kauden tärkeimpiä saavutuksia on se, että lapsen havaintomaailma alkaa koostua pysyvistä kohteista, kun se varhaisessa vauvaiässä on ollut häilyvien, esiin tulevien ja katoavien ilmiöiden maailma. Myös samankaltaisuuksien tunnistaminen kuuluu sensomotorisella kaudella saavutettaviin taitoihin: (Piaget—Inhelder 1977: 22—23; Beard 1971: 23—.) Näin lapsi Piaget'n mukaan jäsentää sensomotorisen älykkyyden avulla ympäristön aika-, tila- ja syysuhteita ja muodostaa pysyvien esineiden skeeman (Piaget—Inhelder 1977: 26). Sentyypisten ympäröivää kokemusmaailmaa kartoittavien negaatioiden kuin *Koiralla ei ole korvaa* ja *Tämä ei ole kuuma* kognitiivisena presuppositiiona voitaisiinkin nähdänseni pitää paitsi esineiden olemassaolon ja pysyvyyden myös niiden samanlaisuuden ja erilaisuuden oivaltamista ja toisaalta olemassaolon ja puuttumisen tajuamista. Koska negaatio on luonteeltaan oikaiseva, korjaava, se edellyttää myös diskurssipresuppositiota »normaalista», tavanomaisesta, eli edellisessä esimerkissä siitä, että koirilla on yleensä kaksi korvaa. Talmy Givónin mukaan havaintomaailmassa yleensä tavanomaisempi mutta myös selvemmin havaittava ilmiö tai ominaisuus on tavallisesti tuntomerkitön eli myönnöllä ilmaistu ja siitä poikkeava, vastakkainen taas tuntomerkinen eli negaatiolla ilmaistu. Jotkut tutkijat ovat todenneet, että lapset havaitsivat ensiksi sellaiset Givónin mukaan tuntomerkitömät ominaisuudet kuin iso, valoisa, nopea, terävä, äänekäs, kuuma ja painava. (Givón 1978.)

Taulukkoon I olen koonnut esimerkkejä edellä mainitun tapaisten negaatioiden »kasvuvaiheista». Ensimmäinen havainto siitä, että T. ymmärtää esineiden ominaisuuksien välisiä yhtäläisyyksiä, on seuraava:

0.8.22

T. saa käteensä porkkanan ja alkaa jyrsiä sitä. Kulkiessaan huoneessa hän löytää lelujen joukosta täsmälleen samanvärisen muovilelun, jota yrittää jyrsiä — porkkana toisessa kädessä. Sitten T. ottaa käteensä keltaisen muovilusikan, menee vaatekaappinsa luo, avaa oven ja ottaa käteensä keltaiset potkuhousut, samanväriset kuin lusikka.

Porkkanan värisen lelun löytäminen oli ilmeisestikin sattuma, mutta lusikan värisen vaatekappaleen T. etsi itse, eli hänen on täytynyt muistaa sen olemassa-olo. Havainto on merkitty muistiin siksikin, että T. ei ollut ennen tällaiseen suoritukseen kyennyt. Seuraava havainto on myöhempi:

1.2.22

T. osoittaa sormella ensin nuken silmää, sitten äidin silmää. Samalla tavalla hän osoittaa ymmärtävänsä muidenkin ruumiinosien välisiä yhtäläisyyksiä.

Tässä vaiheessa (1) T:llä ei ole kielen keinoja yhtäläisyyksien ilmaisemiseksi. Vielä neljä kuukautta myöhemmin — silloinkaan ei tällaisia keinoja ole — sanan tunnistamiseen voivat tilannekonteksti ja kielenulkoiset seikat vaikuttaa enemmän kuin sanan äänneasun:

1.6.18

Kun T:ltä kysyttiin »Missä sauna on?» (samaa tapaan kuin aikuisilla on tapana kysyä lapselta »Missä sun silmä ~ korva ~ nenä jne. on?«), T. osoitti ensin omaa, sitten äidin silmää.

Toisaalta T. on saattanut jo vähän yli yksivuotiaana satunnaisesti tunnistaa sanan pelkästään äänneasun perusteella, ilman muita vihjeitä:

1.1.1

T. on tarkkaillut pitkään lintulaudalle tulevia lintuja. Aina kun kysytään »Missä lintu?«, hän kiinnittää huomionsa lintulautaan ja hokee innostuneena jotakin epäselvää, hahmotonta äännöstä. Kerran taas seurattiin linnun liikkeitä. Kun se lensi pois, sanoin (katsoen ulos ikkunasta): »Lintu istuu *puhelinlangalla*.» T:n mielenkiinto lintua kohtaan lakkasi heti, ja hän lähti innostuneena eteisessä olevan puhelimen luo.

Varhaiskieleen, kauteen 1, eivät kuulu sanat, saati lauseet, joiden avulla yhtäläisyydet tai erilaisuudet olisivat ilmaistavissa. Sen sijaan siihen kuuluu T:llä pysyviä, tiuhaan toistuvia samafunktioisia äännöksiä. Esimerkiksi *sss* (+ käden ojennus kohteeseen) on eräänlainen eksistentiaalilause, merkitykseltään suunnilleen 'tuossapa mukava esine, mikä lie'; pyyntö se ei ole eikä selvä kysymyskään. Toinen on innostuneen kertova *vovvov*, joka tarkoittaa monia asioita: eläimiä, eläinten kuvia, ohi vilahtelevaa metsää jne. Tällaisesta *vovvov*-tyyppisestä äännöksestä, jonka ensimmäisenä referenttinä on yleensä ollut koira ja joka sitten on voinut merkitä lähes kaikkea liikkuvaa, on useita mainintoja lapsen kielen tutkimuksissa (esim. Eve Clark 1973). Näihin varhaiskielen tavallisimpiin äännöksiin kuuluu myös *fuu ~ fyy ~ phuu* (äänneasun vaihtelee), joka tarkoittaa yleensä 'kuumaa' mutta myös 'terävää' (veistä, tikkua) ja satunnaisesti myös '(ulkoa huokuvaa) kylmää pakkasilmaa'. Merkitys on lähinnä 'tuo voi polttaa ~ pistää'. T. käytti sitä, oli sitten kyseessä kosketus- tai näköhavainto (esim. kattila liedellä). Samantyyppisen 'kuuman' merkin on havainnut myös Greenfield (McNeill 1970: 24): vuoden ikäinen oli sanonut *ha*, kun

lähellä oli jotakin kuumaa; kuukauden päästä lapsi oli käyttänyt samaa ilmausta myös tyhjästä kahvikupista ja pois kytketystä liedestä. Aivan samanlainen on T:n »fuun» semanttinen kehitys: kuukautta myöhemmin hän käytti sitä esim. koskettaessaan lämmityskauden loputtua kylmää patteria ja osoittaessaan keitettyjä, kylmiä perunoita. Kuuma kuuluu niihin helposti havaittaviin ominaisuuksiin, jotka Givónin mukaan ovat tuntomerkitömiä ja ilmaistaan myöntölauseella. Tämä sopii hyvin yhteen näiden havaintojen kanssa. Kiinnostavaa kumminkin on, että lapsi tavallaan ilmaisee tässä vaiheessa »ei-kuuman» ajatuksen samalla merkillä kuin 'kuuman', tosin vain silloin kun kyseessä on potentiaalisesti kuuma esine. Tämä on kumminkin sellainen tilanne, jossa »ei-kuumuus» on yllättävä, uusi asia ja johon siis kuuluisi negaatiolause. Vaikka kuuman toteaminen ja varominen näyttää olleen T:lle hyvin tärkeää, *ei oo kuuma*-tyyppisiä lauseita alkaa olla vasta kahdeksan kuukautta myöhemmin, T 4:ssä, jolloin niitä sitten onkin runsaasti. Tätä ennen T. ei ilmaise kielen keinoin esineiden puuttuvia ominaisuuksia.

Ensimmäisiä kieliopillisia rakenteita, toisin sanoen kahden morfeemin yhdistelmiä, ovat eksistentiaaliset negaatiot, joilla T. ilmaisee jonkin esineen olemassaolon ohessa sen puuttumisen eli siis olemassaolon ja puuttumisen kontrastin. Esim.

1.7.13

(A: Tässä on peikkonukke. Siltä on toinen silmä pudonnut.)
[T. osoittaen tyhjää silmänreikää:] *ee ee* [+ pudistaa päätään].
Osoittaa jäljellä olevaa silmää:] *tää tää*.¹

1.7.28

[Osoittaa sormella lamppua:] *lappa* [ja heti sen jälkeen toista kohtaa katosta:] *lappa* [+ pään pudistus] *ee ee* 'tuossa on lamppu (mutta) tuossa ei ole'.

1.8.15

[A. tulee hakemaan T:tä hoitopaikasta laastarilappu leuassa. T. osoittaa sitä:] *sassa* [ja sitten omaa leukaansa:] *sassa ee* [+ päänpuudistus] 'sinulla on laastari leuassa (mutta) minulla ei'.

Tämä on se kielenkehityksen vaihe, jossa T. on siirtynyt varhaiskielestä yksisanalauseisiin. Hänen sanavarastonsa on alkanut nopeasti kasvaa, ja samalla hän hylkää pitkäaikaisia varhaiskielen äännöksiään. Lauseet ovat kumminkin noin kahden kuukauden ajan yksisanaisia — lähes ainoita poikkeuksia ovat nämä varhaiset negaatiot. Hallidayn mukaan varhaiskielen ilmauksilla ei ole leksikogrammaattista muotoa; näillä jo selvästikin on. Ne ovat merkkejä

¹ Sulkumerkit tässä ja jäljempänä osoittavat, että repliikki on jonkun muun kuin lapsen. Hakasulkein on osoitettu huomautukset, selitykset.

TAULUKKO 1: ideationaalinen komponentti.

Vaihe		
0		Samankaltaisuuden havaitseminen keltainen, oranssi
1	Samankaltaisuuden havaitseminen: äidin silmä — oma silmä	<i>fuu</i> 'kuuma', 'terävä' <i>fuu</i> 'ei-kuuma' (?)
2	<i>lappa, lappa ee</i> 'tässä on lamppu (mutta) tuossa ei'	<i>pstää</i> 'terävä'
3	<i>loppu-negaatio</i>	
4	<i>ei oo pipiä</i> (eksistentiaalilause)	Näkee oranssin pallon: <i>omenoita / omenoita // ei se</i> <i>pallo ole omenoita</i> 'tuo pallo on kyllä hedelmän (appelsiinin?) näköinen, mutta hedelmä se ei ole'
5	<i>loppu-negaatio</i> katoaa	<i>ei oo kuumaa se</i> [tee]
6		

kieliopin tulosta kieleen. On merkille pantavaa, että näiden negaatioiden elementtinä ei yhdessäkään tapauksessa ole varhaiskielen äännös (esim. *vovvov* tai *sss*) vaan niitä varten syntyy uusi sanasto. Jos ei sopivaa substantiivista löydy, kelpaa tilalle pronominiakin, kuten edellä olevista esimerkeistä ensimmäisessä *tää* 'silmä'. Siitä, että tämäntyyppiset eksistentiaaliset negaatiot ovat ensimmäisiä lasten kielessä, on mainintoja englanninkielisessä kirjallisuudessa. Esimerkiksi Halliday mukaan Nigelillä oli vaiheessa 16 ½ kk — 18 kk lausetyyppi *nda* 'tähti' + päänpudistus (= negaatioliike) merkityksessä 'en voi nähdä tähteä' (Halliday 1975: 45). Greenfieldin ja Smithin tutkimuksessa Nickyn ensimmäinen negaatio, ikä 18 kk 27 pv, oli *no no* 'kupissa ei ole maitoa' (Greenfield—Smith 1976: 86).

Useissa englanninkielisissä seuruututkimuksissa mainitaan, että lapset käyttävät varhain *no more* -tyyppisiä negaatioita, joilla he ilmaisevat noneksistenssiä. Bloom (1970) mainitsee 19 ½ kk:n ikäisen Ericin lauseista esimerkiksi *no more noise* 'melu on loppunut', *no more cleaner* 'puhdistin (kone, imuri [?]) on mennyt', *no more juice* 'mehu on loppunut'. Ericillä olikin tässä varhaisessa vaiheessa juuri noneksistenssi ollut yleisin negaation laji, niin kuin vielä iässä 1.10 (mts. 178). Myös Nigel (Halliday 1975: 118) oli käyttänyt ikäkaudella 19 ½ — 21 kk *no more water* ja lisäksi *train bye bye* -tyyppisiä lauseita.

Bloom toteaakin, että *no more* on kaikkein varhaisin, primitiivisin negaatioelementin muoto Ericillä; toisella lapsella, Kathrynillä, tätä ei ollut ollut, mutta hänelläkin eksistentiaalilauseet olivat olleet ensimmäisiä, muodoltaan tyyppiä *no pocket*.

T. on käyttänyt aivan vastaavanlaista tapaa ilmaistakseen esineen olemassaolon ja katoamisen havainnon. Vaiheessa 3 on tähän ilmaisutarpeeseen tullut keino, jota voisi kutsua semanttiseksi analogiaksi, nimittäin *loppu*-sanana laajentuminen negaation merkiksi merkityksessä 'ei enää (havaittavissa)'. Esim.

1.9.24

pesu // maina / maina 'käynnistä pesukone'.

(A: Ei siinä ole vaatteita.)

loppu.

2.0.8

[Tiellä katujuvä ja muita tiekoneita. Menemme ohi, »traktorit» jäävät taakse, ääni häipyä.]

karttori loppu kaikki.

2.0.14

(A: Pappa ja mummu on menneet lentokoneella lomalle.)

pappa / mummu / henkokoneella [osoittaa sormella] *minä kato // ei näy ei jo / loppu*
pappa mummu.

2.0.15

[Lattialla on ilmankostutin, joka ei ole käynnissä.]

imuði loppu kaikki.

Ensimmäiset *loppu*-negaatiot näyttävät olevan tavallisten negaatiolauseiden etiäisiä (yhdessä tapauksessa muunkin kuin eksistentiaalilauseen, ks. s. 156). Suurin osa esiintymistä sattuu kuitenkin jaksoon 4, joka on niin eksistentiaalisten kuin muidenkin negaatio- ja myöntölauseiden ekspansion kausi. 5. vaiheessa on jäljellä enää *loppu*-sanana normaali käyttö.

4. vaiheessa erityyppiset negaatiot alkavat siis nopeasti yleistyä. Ensin tulevat ideationaalisista normaalit eksistentiaalilauseet, esim. *ei joo pipiä* (1.11.18) ja pian niiden jälkeen kieltoverbi + agentti + predikaatti -tyyppiset, joiden ensiesiintymät viittaavat siihen, että T. olisi omaksunut ne drillinomaisesti:

2.0.14

minä / syö / piirkakkaa / piirakkaa.

ei se / aukku syö piirkak / kaa.

ei se / isi syö piirkakkaa.

ei se / äiti syö piirkakkaa.

ei se / mikko syö piirak / kaa.

Huomattakoon, että kysymys ei ole välittömästä jäljittelystä eli edellä ei ole ollut aikuisen samantyyppistä repliikkiä. Tämä sama skeema on vaikuttanut vaiheessa 4 myöhempiinkin lauseisiin:

2.0.14

ei se teemu / ota / vettä.

2.1.22

ei se kaikki pelkää teemuja [!].

2.1.29

*ei se äiti karkaa.
ei se tule lemmä ['lehmä'] ei se tule [toistoja].*

Olen havainnut, että vielä nelivuotiaana lapsi voi tähän tapaan totutella itseään uuden muodon tai rakenteen käyttöön (Kauppinen 1977: 133—138). Samantyyppisiä havaintoja on Pirjo Linnakylä (1981: 55) tehnyt toisen kielen omaksumisesta.

Negaatiot, joilla ilmaistaan jokin ominaisuuden puuttuminen, ovat, niin kuin edellä on mainittu, myöhäisempiä kuin eksistentiaaliset; ne tulevat vasta agenttilauseiden jälkeen 4. vaiheen lopussa. Esim.

2.0.21

munkki pahhaa ei ole // munkki pahhaa ei ole.

2.0.26

[Pyytää:] *pookkanaa // ei ole kuumaa [saatuaan porkkanan].*

Ideationaalisista negaatioista näyttää niin kognitiivisesti kuin lingvistikin varhaisin olevan eksistentiaalinen. Ensin lapsi ilmaisee esineen olemassaolon ja sen puuttumisen kontrastin ja seuraavaksi olemassaolon lakkaamisen. Syy ominaisuuden puuttumista ilmaisevan negaation myöhäisyyteen ei voi olla pelkästään lingvistinen, vaan sen juuret ovat kognitiossa. Jean Piaget on viitannut tähän vähän ennen hänen kuolemaansa tehdyssä radiohaastattelussa, joka on julkaistu Yleisradion julkaisusarjassa (n:o 70, 4/1980):

- - olen löytänyt nuoria koehenkilöitäni tutkimalla olennaisen tekijän tasapainottumisen prosessissa. Ja se on seuraava: varsinkin lapsilla on suuria vaikeuksia ymmärtää negaatioita. Lapsi havaitsee aluksi vain esineen näkyvät, positiiviset ominaisuudet eikä pysty vielä ajattelemaan esineen ei-ominaisuuksia, negaatioita. Tasapaino saavutetaan, kun ymmärretään positiivisten ominaisuuksien sulautuminen negatiivisiin ominaisuuksiin — yhteys yhteenlaskun ja vähennyslaskun välillä.

TAULUKKO 2: interpersoonallinen komponentti.

Vaihe	Oman tahdon ilmauksia	Kiellon omaksumista
0	Itkut Kiihkeä hengitys: 'haluan tuon' Torjuntaeleet	
1	<i>mammam</i> 'haluan ruokaa' <i>tätä</i> 'haluan tuon'	Kielto voi hidastaa tekemistä. Katsoo aikuista, ennen kuin menee kiellettyyn paikkaan.
2	<i>älä</i> Vastaus »haluatko»-kysymykseen <i>eei</i> 'en halua', <i>eei</i> [+ hymy] 'haluan'	<i>eei</i> kiellettyyn paikkaan mennessään
3		
4	<i>ei alu</i> 'en halua' <i>ei teemu laula</i>	Toruu itseään: <i>ekko / aina // ekko / ei saa.</i> 'T. rikkoo aina lasin, ei saa rikkoa' Muotoskeema <i>ei saa hakata</i>
5	<i>toinen kuppi / älä tuommosta</i> (argumenttina vaihtoehto).	

4.2. Interpersoonallinen komponentti: kiellot ja oma tahto

Sekä Piaget että Halliday tähdentävät, että kieli on tärkeä sosiaalistamisen väline. Vaikka kulttuurin ja kielen oppiminen ovat eri asioita, ne ovat kiinteästi sidoksissa toisiinsa. Lapsi ensinnäkin hahmottaa ympäröivää maailmaa suureksi osaksi kielen avulla, mutta kieli on myös osa tätä maailmaa ja sen sosiaalista järjestelmää; niitä ei voi oppia erillisinä. (Halliday 1975: 120). Piaget on kiinnittänyt huomiota prosessiin, jonka avulla lapsi omaksuu kielessä olevat ajattelu- ja toimintamallit — ne välitetään hänelle täysin valmiina, pakollisina ja kollektiivisina muotoina. Koska ne eivät sovi sellaisinaan ilmaisemaan lapsen kokemia elämyksiä ja tarpeita, hän turvautuu Piaget'n mukaan omiin ilmaisukeinoihinsa, joihin kuuluu mm. symbolinen leikki. (Piaget—Inhelder 1977: 61.)

Tarkastelen seuraavassa T:n varhaisista toiminnoista ja ensimmäisistä negaatioista muistiin merkittyjen havaintojen avulla, miten lapsi toisaalta alkaa ilmaista omaa tahtoaan ja toisaalta ymmärtää ja noudattaa aikuisten kieltoja. Kehityskulkua on kuvattu muutaman esimerkin avulla taulukossa 2.

Vaiheessa 0, siis ennen kuin T. on käyttänyt minkäänlaisia kielellisiä merkkejä, ovat jotkut ilmeet, eleet ja äännökset tulkittavissa tahdon ilmauksiksi. Tällaisia ovat esimerkiksi jo parin kuukauden iässä erotettavissa olevat itkut: seurankipeä itku ja nälkäitku. Ne ovat erilaisia kuin kolmas: epätoivoinen,

esimerkiksi kivusta tai nälästä johtuva itku. Myöhempiä tahdon ilmauksia vaiheessa 0 ovat kiihkeä, hinkuva hengitys, jolla T. ilmaisee haluavansa lähellä olevan esineen, sekä eleet, esim. voitelemattoman leipäpalan torjumisen (8 kk:n iässä).

Varhaiskielessä (1) on muutamia vakiintuneita tahtoa ilmaisevia äännöksiä, kuten *mamman* 'haluan ruokaa t. juomaa', myöh. myös: 'haluan tuon esineen' ja 'haluan ulos' sekä *tätä* 'haluan tuon (käsillä olevan) esineen'. Toisin kuin Nigelillä (Halliday 1975) T:llä ei tässä vaiheessa ole vakiintuneita kielen keinoja torjumisen tai kieltämisen ilmaisemiseksi — Nigelillä niitä on useita. Tähän tarpeeseen T. on käyttänyt tilapäisäännöksiä sekä para- ja ekstralingvaalisia keinoja.

Ensimmäinen T:n omaa tahtoa ilmaiseva kieltö on kieltöimperatiivi *älä*, ensin yksin, sitten verbiin yhdistettynä. Ensiesiintymät sattuvat kuukauden tarkkuudella yksin Jorma Toivaisen tutkimuksessa (1980: 36) mainittujen kieltöimperatiivin varhaisimpien esiintymien kanssa (Toivaisen otoksessa on 25 lasta). *Älä* esiintyi vaiheissa 2—4 seuraavanlaisissa konteksteissa:

1.8.22

[Isä uhkaa leikillään saunassa heittää vettä T:n päälle.]
äla / äla / äla.

1.9.9

[Äiti pesee T:n kasvoja.]
älä / älä.

1.9.12

[A.:] (Ei lähetä ulos, mennään saunaan ja syyään.)
suku / älä [+ panee käden silmille] 'älä suihkuta silmille (siellä saunassa)'.

2.0.3

[A. kiertää käden T:n ympärille.]
älä / pane / kättä.

2.1.25

älä ota teemu takkoði / älä teemu takkoði ota mikko.

Vaiheen 2 alusta lähtien T. antaa *haluatko*-kysymykseen vastauksen *eeei* (ääni korkea), joka merkitsee sekä 'en halua' että 'haluan'. Tarkoittaessaan 'haluan' T. kumminkin yleensä liittää *eeei*-vastaukseen hymyn. Nämä ovat ensimmäisiä vastauksia kyllä—ei-kysymyksiin. Myös Halliday mainitsee, että Nigelin ensimmäiset vastaukset ilmaisevat tahtoa tai halua. Hallidayn mukaan (1975) tällaiset vastaukset ovat ensimmäisiä siksi, että ne kuuluvat lapsen siinä vaiheessa hallitsemiin alkeisfunktioihin; esimerkiksi informaatiota etsiviä kysymyksiä hän

ei vielä tässä vaiheessa ymmärrä. Tähän suuntaan näyttää viittaavan myös seuraava dialogi:

1.7.21

[T. päästetään pois ruokapöydästä.]
(Onko masu täynnä?)
eee eee + *päänpyöritys*.

T. ei ole ymmärtänyt kysymystä vaan on vastannut kuin olisi kysytty »Haluatko vielä ruokaa?»

Steffenson (1978) on kokeillut kahden lapsen avulla, miten nämä vastaavat kyllä—ei-kysymyksiin. Tuloksista päätellen lapset eivät vielä iässä 2.2 hallitse aikuisten kysymys—vastaus-systeemiä. Vastauksista tavallisempi oli kielteinen, jota oli käytetty usein myös tarkoitettaessa myönteistä. Toinen lapsista vastasi iässä 1.7 useimmiten kieltosanalla, mutta suurin osa vastauksista oli epäadekvaatteja. Vielä iässä 2.2 oli 20 % *ei*-vastauksista epäadekvaatteja. Steffenson tulkitsee kielteisen vastauksen yleisyyden siten, että aikuiset käyttävät sitä usein lapsia puhutellessaan. Kielteinen vastaus näyttää T:lläkin olevan yleisempi. Myös kysymysten vääristä tulkinnoista on esimerkkejä. Varsinkin kielteinen kysymyslause on vaikea:

2.0.8

(Haluak sä mennä nukkumaan?)
ei.
(Ek sä halua mennä nukkumaan?)
joo.
[Ei halua mennä nukkumaan.]

Tässä vaiheessa (4) T. vastaakin *eikö*-kysymyksiin säännöllisesti: *joo*. Kuukautta myöhemmin hän kumminkin alkaa itse käyttää kielteisiä kysymyslauseita, esim.

2.2.17

ei, ä mennä kirkolle

Vaiheessa 4 ilmaantuvat »en halua», »en tykkää» -vastaukset aikuisten kysymyksiin. Kymmenestä ensimmäisestä muistiin merkitystä tämäntyyppisestä vastauksesta vain yksi on epäadekvaatti: T. sanoi, ettei halua heittää palloa, ja sitten kumminkin heitti.

1.11.12

(Mennään nukkumaan.)
ei alu 'ei halua'.

1.11.14

(Haluatko puuroa?)

ee + päänpuhdistus ykkää 'en tykkää'.

1.11.25

(Mee nukkumaan.)

ei alu nukuta.

1.11.21

[Panee teekupin pois.]

en / allu // en allu 'en halua enää'. kiitos / pallo // kiitos pallo 'kiitos paljon'.

Vähän myöhemmin saman jakson 4 aikana T. alkaa mitenkään argumentoimatta esittää vastakkaisen käsityksensä tai toiveensa:

2.0.23

(Haluak sä sämpylää ja kaakaota?)

ei hämpy 'ei sämpylää'.

2.1.16

(T. saa kaakaota. Kaakao on hyvää.)

ei ole. (On.) ei ole.

2.1.19

(Laula äitille, T.)

ei teemu laula ei.

2.2.13

(Minä lähen kouluun.)

ei lähe.

2.2.20

(M.: Voi kun sä olet olevinas tyhmä.)

ei olet teemu tymmä [toistelee pudistellen päätään ja vedoten muihin].

2.3.5

(Luek kirjaa nyt.)

ei teemu / luek kirjaa.

Vaiheen 5 alussa T. oppii liittämään kiellon oheen vaihtoehdon, joka on hänestä oikeampi tai miellyttävämpi, esim.

2.1.3

(Siin on sulle leipä.)

eei / sinä otat leipä / / ukurttia teemu ottaa vaikka.

2.2.24

(Mennään jo syömään.)
ei mennä / keinutaan.

2.3.26

[T:lle annetaan mehua]
toinen kuppi // älä tuommosta. [Ei halua juoda mehua lasista vaan kupista.]

T. on siis tässä vaiheessa oppinut argumentoimaan kieltojaan, ensin sanomalla ettei halua tai tykkää ja pian sen jälkeen esittämällä mielestään paremman vaihtoehdon. Vaiheessa 6 ilmaantuu lisäargumentti »en jaksan».

Interpersoonallisen negaation omaksumiseen kuuluu toinenkin pooli: kieltojen ja rajoitusten ymmärtäminen ja omaksuminen. Kieltäessään lasta tekemästä jotakin aikuinen opettaa tälle sosiaalisia ja kielellisiä tapoja. Hän käyttää kieltäessään ilmauksia, jotka aikuiskielisinä eivät voi suoraan siirtyä lapsen käyttöön. Lapsen täytyy kyetä tulkitsemaan ne, ennen kuin voi niitä noudattaa ja käyttää itsekin. Tällaisessa tilanteessa lapsi Piaget'n mukaan käyttää apunaan mm. jäljittelyä ja symbolista leikkiä. Jäljittely on esittämisen prefiguraatio. Sensomotorisen kauden aikana lapsi pystyy esittämään eräitä asioita fyysisen toiminnan mutta ei vielä ajattelun avulla. (Piaget—Inhelder 1977: 58.) Lapsen sosiaalisesti minäkeskeiseen käyttäytymiseen kuuluu, että hän sekoittaa minän ja ei-minän keskenään sekä oman toimintansa muiden toimintaan. Hän toistaa ja esittää muiden ihmisten tekemisiä tiedostamatta, että tekee niin. Hän sulauttaa toisen toiminnat omiin skeemoihinsa, ja tämä taas laukaisee hänen omat skeemansa. (Beard 1971: 63; Piaget—Inhelder 1977: 58.) Piaget antaa esimerkin 2-vuotiaasta, joka saadaksesen itsensä tottelemaan määräystä olla menemättä keittiöön kertoo itselleen tarinan tottelemattomasta pojasta (Beard 1971: 63).

T:n kielessä on useita esimerkkejä siitä, miten lapsi alkaa käyttää aikuisten kieltoja. Vaiheessa 1, tilanteessa jossa häntä on yleensä kielletty tekemästä jotakin, T. kieltää itseään esimerkiksi nostamalla etusormen pystyyn. Kuvaavaa on seuraava esimerkki:

1.5

[T. siirtää tuolin pakastearkun viereen aikoen nousta tuolille ja ottaa jotakin arkun päältä. Sanoo samalla:]
eei [korkea, hiljainen ääni, aivan kuin sanoisi »ei»].

Samantyyppisiä ovat seuraavatkin esimerkit:

2.0.12

[Ottaa veitsen.]
ei saa koskea [muistuma aikuisen kiellostaa: »ei saa koskea»].

1.11.3

[Kuppi kädessään:]

ekko / aina // ekko / ei saa [aikuisen kiellon muistuma: »T. rikkoo aina lasin, ei saa rikkoo»].

1.11.2

[Kynä kädessään:]

isi kynä / isi kynä // iemu ee [+ päänpudistus] *piertele* [+ päänpudistus].

2.0.15

[Piirtelee pöytään:]

tussi puiđtää kynnää pöytään hyi sinuja [moittii itseään].

2.1.3

[T. ottaa kynsilakkapullon. Otan sen pois sanomatta mitään. T alistuneesti:]
äiti vaa 'vain äiti saa käyttää sitä'.

Vastaavantyyppisiä esimerkkejä on mainittu myös eräissä englanninkielisissä tutkimuksissa. Greenfieldillä (1976) on maininta yksivuotiaasta, joka toisteli *na*, *na* 'ei, ei' ryömiessään kielletyn kirjahyllyn luo. Edwars (1978: 464) mainitsee, että 1.7:n ikäinen Alice ei kieltänyt itseään pelkästään jäljitellyillä repliikeillä vaan myös argumentoi aikuisilta omaksumallaan tavalla. Alice oli ensin kieltänyt itseään koskemasta nauhuriin; aikuisen todettua, ettei siihen tosiaanakaan saa koskea, hän oli lisännyt: »äidin nauhuri», vaikka A:n vanhemmilla ei ollut nauhuriä eivätkä nämä edes olleet olleet mukana nauhoitustilanteissa. Alice oli siis omaksunut aikuisten argumentointitavan ja siirtänyt sen tähän tilanteeseen. Vastaavantyyppinen argumentinsiirto on esimerkiksi T:n seuraavassa repliikissä:

2.0.12

A: (Älä ota minun kynää.)

äiti ikkee.

T:lle on esitetty kiellon perusteluksi usein se, että esineen omistaja itkee, jos T. koskee tämän esineisiin ja mahdollisesti rikkoo ne.

Vaiheessa 4 eli samaan aikaan kun »en halua» -tyyppiset negaatiot ilmaantuvat, näkyy hyvin havainnollisesti, miten T., aluksi jäljiteltään tiettyä muutoskeemaa tilanteissa joissa kieltää itseään, sitten alkaa kokeilla tuota samaa kieltä muihin. Tällainen on skeema »ei saa (hakata ovelle)»:

1.11.16

[Taputtaa kädellä peiliä, sanoo kuvalle:]

ei saa / akata // ei saa / akata.

1.11.18

[Isä naputtelee sormella tuolia, sanoo tälle:]
ei saa / akata // ei saa / akata.

2.0.8

ei saa hakata ovella. [Toistaa jatkuvasti sanontaa ihastuneena, yhteyttä toimintaan vaikea havaita.]
(Kuka hakkaa ovella?)
teemu hakkaa ovella.

2.0.8.

[Soittaa ksylofonia hammasharjalla. Sanoo itsekseen:]
ei saa hakata ovella.

2.0.13

[Hakkaa mailalla sänkyä. Kiellän:] (Älä hakkaa sänkyä.)
tällä hakataa hänkyjä.
(Ei saa hakata.)
minä hakata.

Itseen kohdistuvat kiellot käyvät harvinaisiksi vaiheeseen 5 mennessä. Tosin niitä silloinkin on satunnaisesti:

2.1.23

[Ottaa appelsiinin, sanoo itsekseen:]
älä ittek kuõdi / / älä ittek kuõdi.

Edellä mainittujen kaltaiset (osittain) jäljitellyt kiellot eivät ole sattumanvaraisia, vaan niissä heijastuu myös lapsen kognitio. Lapsi voi valita kieltämisen tai rajoittamisen ilmaisemiseen jonkin aikuisilta saamansa rakenteen, jonka funktio on samansuuntainen kuin lapsen tarkoittama.

Lähellä tätä käyttöä on jo edellä mainittu *loppu*-negaatio. Ideationaalisten käyttötapojen lisäksi T. on kerran käyttänyt sanaa myös interpersoonalliseen tarkoitukseen: Aikuiset moittivat isoaveljeä käsien likaisuuden vuoksi. Kun tämä on menossa pesemään niitä, T. sanoo: *yi / yi / käje // loppu* (1.10.21), eli *loppu* toimii yleisnegaationa muun, sopivamman ilmaisutavan puutteessa. Vastaavallisesta epäadekvaatista käytöstä on maininnut Bloom (1970: 177). Noin 20 kk:n ikäinen Eric oli sanonut »no more noise» kieltäytyessään lähtemästä huoneesta. Bloom pitää tätä yleisnegaationa tilanteessa, jossa Eric ei kyennyt tahtaan muuten ilmaisemaan.

Negaation interpersoonallisten käyttötapojen omaksumisessa näkyy, miten kielenkäyttötavat heijastelevat sosiaalisia käytänteitä. Lapsen on omaksuttava aikuisten kielen valmiit muodot, ne jotka hänelle tarjotaan — esimerkiksi miten kieltäydytään ja kielletään ja miten kieltäytymisiä ja kieltoja argumentoidaan.

4.3. Tekstuaalinen komponentti: konjunktiot

Tekstin lauseet ovat sidoksissa sekä toisiinsa että tilannekontekstiin. Tekstuaalinen komponentti on Hallidayn mukaan kielen omista ominaisuuksista johtuva aikuisen kielen piirre. Hallidayn (1975) esimerkkitapauksessa lapsi, Nigel, omaksuu tekstuaalisen funktion noin iässä 21 kk — 22 ½ kk. Se ilmenee sekä dialogin oppimisena että lauseiden ja virkkeiden keskinäisinä kytköksinä. Mielestäni on vaikea tarkkaan määrittää ikävaihetta, jolloin T. olisi oppinut esimerkiksi dialogin, mutta vaihe 4 näyttää tällaiselta, koska T. silloin alkaa esittää vastaväitteitä aikuisten repliikkeihin (*ei teemu laula*).

Käsittelen tässä eräiden konjunktioiden omaksumisjärjestystä ja käyttötapoja. Järjestys on esitetty pääpiirtein taulukossa 3. — Rinnastuskonjunktio *ja* esiintyy T:llä lauseita yhdistävänä iässä 2.5, mutta kuukautta aiemmin on jo esiintynyt kielteinen *-kä*. Terho Itkonen (1977: 24) mainitsee seuraututkimuksessaan näiden molempien tulleen käyttöön iässä 2.6. Nämä eivät kuitenkaan T:llä ole ensimmäisiä sidosmorfeemeja, sillä jo vaiheessa 4, toisen syntymäpäivän tienoilla, T. käyttää negaation ja myönnön sidoskeinona puhekielistä adverbia *vaa(n)* 'vain'. Tämän käyttötavan ymmärtämiseksi on tarpeen tuntea lapsen lähiympäristön puhekielen piirteitä. Lapselle on aluksi tietenkin arkinen, tuttavallinen puhekieli kaikkein läheisin; sen ohessa hän kuulee yhä useammin yleiskieltä ja oppii vähitellen käyttämään molempia oikeassa yhteydessä. T:n vanhempien arkikielessä on »yleiskonjunktio» *ko ~ ku ~ kö*, joka on yleiskielen *kun-* (temporaalinen, kausaalinen) sekä *kuin-* ja *vaan-* konjunktioiden vastine. *Vaan* taas vastaa yleiskielen *vain-* adverbia; lisäksi sitä käytetään tietysti sellaisissa ilmauksissa kuin esim. *tule vaan*. Tuosta arkikielen *vaan* ('vain') -adverbista tulee siis ensimmäinen lauseita yhdistävä »konjunktio», oikeastaan konnektiivi; se liittää lauseen joko edelliseen repliikkiin tai repliikinsisäisesti yhdyslauseen edelliseen osaan. Esim.

2.0.8

(Mennään kauppaan.)

autolla.

(Ei meill oo autoa.)

kärry / vaa / otetaas // papalla vaa auto / imissä // eijo äitillä auto.

2.1.19

ei a pappa tule // mummu 'vaa tulee // pappa on kemissä lentokonneella.

2.1.19

ei kiusa tati // naksattaa minuja vaa [parturissa].

2.2.7

(Lähek sä Sinikan luo?)

ei teemu lähes sinikan luo // 'vaa äitil luokse.

2.2.24

(Menepä katsomaan onko postiluukusta tullu lehti.)

[T. menee, tulee takaisin.] *ei ollu / ei ollu.* [Huomaa lehden pöydällä. Tuo sen.] *'vaa tässä.*

TAULUKKO 3: tekstuaalinen komponentti (konjunktiot).

Vaihe

4	»vaan» 'vain' -konnektiivi, repliikinalkuinen ja virkkeensisäinen		
5		<i>ei ko 'ei vaan', repliikinalkuinen</i>	
6			<i>-kä</i>
7	»vaan» käy harvinaiseksi	[<i>ei —</i>] <i>ko 'vaan' virkkeensisäinen</i>	<i>ja</i>
8		[<i>ei —</i>] <i>ko — vaan virkkeensisäinen</i>	<i>mutta</i>
9			
10		<i>vaan, yleiskielinen</i>	

Usein tämä »vaan» on lähellä yleiskielen *vaan*-konjunktiota. Se poikkeaa siitä kumminkin monessa suhteessa: Se kuuluu arkikieliseen repliikkiin ja on muodoltaan *vaa* eikä *vaan*. Se on yleensä painollinen, ja sen paikka lauseessa vaihtelee. Merkille pantavaa on se, että »vaan» on T:n ainoa »konjunktio» yli neljän kuukauden ajan ja käy ani harvinaiseksi samaan aikaan kun aikuisten arkikielen *ko 'vaan'* tulee käyttöön (iässä 2.5). Esim.

2.6

ei se isi haluak kahvia ko 'teetä.

2.7.14

älä mene yksin ko tulem meijäm 'peässä.

2.11.4

ei 'vielä syyäs sitä mantaiiinia ko / sitte k_{on} syötys sen tikka_{in}.

Kolme kuukautta *ko ('vaan')*-konjunktion jälkeen T. alkaa käyttää sen rinnalla, tosin harvoin, aikuistenkin kieleen kuuluvaa yhdistelmää *ko—vaan*, esim.

2.10.15

en mää vetee hyppääk ko // lattalle vaa.

Yleiskielinen *vaan*-konjunktio taas tulee käyttöön vasta vuoden päästä *vaan*-adverbin ensiesiintymien jälkeen, nyt muodossa *vaan* (eikä *vaa*):

2.11.25

ei jool likasena eikä mustana kädet / vaan pestynä // vaan ne on pestynä // vaan ne on pestynä // vaan ne on pestynä.

Merkille pantavaa edellisessä yllä olevassa repliikissä on yleiskielisyys, *kädet* eikä *käjet*, sekä drillinomainen toistuvuus, joka on ominaista uusille muoto- ja rakennetyypeille. Tästä lähtien nuo kaksi — puhekielen *ko* ja yleiskielen *vaan* — elävät T:n kielessä rinnan myönnön ja negaation yhdistäjinä. — Eri asia on sitten, missä määrin aikuiset käyttävät arkikielessä *vaan*-adverbia T:n kielen varhaisesiintymien tapaan. Jotkut käyttötavat ovat nähdäkseni aikuisillakin mahdollisia.

Vielä varhemmin kuin myöntölauseen alkuinen *ko* ilmaantuu negaationalkuinen *ei ko*. Viittauksena edeltävään väiterepliikkiin se on intos ja liittyy funktionaalisesti edellä käsiteltyihin negaation interpersoonallisiin käyttötapoihin. Esim.

2.3.13

teem mennee poikien cans.
(Äiti tulee mukkaan.)
ei ko äiti on varkkeella 'parvekkeella'.

2.4.20

(Tuo on Tellu.)
ei ku toi on juna.

2.7.11

(Se on trukki.)
ei ku toi on juna.

Jos edellä on kysymysrepliikki, *ei ko* aloittaa vastauksen, täsmennyksen:

2.3.29

(Onko se pipi ikenessä?)
ei ko 'lommassa 'sormessa'.

2.7.11

(Jääk sä tänne ko me mennään kirkkoon?)
ei kö mä meen mukkaan.

Ei ko voi olla myös virkkeensisäinen:

2.6.27

nyt tuli liikaa maitoa // ei ko voita.

Negaatioita yhdistävistä konjunktioista *mutta* tulee käyttöön selvästi myöhemmin, T:llä iässä 2.8, Terho Itkosen tutkimuksessa iässä 2.11 (Itkonen 1977: 25). Viimeisenä tulee *vaikka*, T:llä iässä 3.0, Terho Itkosen tutkimuksessa samoin lopullisesti iässä 3.0, vaikka ensimmäinen tapaus on kirjattu jo iässä 2.9 (Itkonen 1977). En ole kyennyt ratkaisemaan, mistä *mutta*-konjunktin myöhäisyys verrattuna merkitykseltään läheiseen *vaan*-konnektiiviin johtuu: onhan se jo aivan ensimmäisten eksistentiaalisten negaatioiden »syvärakenteessa», esim. 'tuossa on lamppu, mutta tuossa ei ole' (vaihe 2). *Vaikka* saattaa olla vielä nelivuotiaankin kielessä harvinainen ja voi joskus korvautua kausaalisella *ko*-konjunktilla (Kauppinen 1977: 118).

5. Tiivistelmä; päätelmiä

Edellä on tarkasteltu yhden lapsen kielenomaksumista funktionaalista ja jossakin määrin myös kognitiivisesta näkökulmasta, mutta aihe (negaatio) on rajattu lingvistisin perustein. Aivan oma lukunsa negaation käsittelyssä ovat sellaiset lingvistiset seikat kuin kieltoverbin muoto ja polaarisuusmorfeemit. Aiemman, toisen lapsen kielestä tekemäni tutkimuksen mukaan ei 3.4:n ikäinen erehdy kieltoverbin muodossa. Polaarisuusmorfeemien (*-kin — -kaan, jo — vielä*, akkusatiivi- ja partitiiviobjekti jne.) valinta sen sijaan on altista häiriöille, esimerkiksi edellisen repliikin vaikutukselle. Sekaantumia esiintyy satunnaisesti yli nelivuotiaallakin. (Kauppinen 1977: 83—89.)

Näyttää siltä, että lapsen varhaisimpia kielellisen muodon saavia negaatioita on eksistentiaalinen lause. Se on aluksi myös kaikkein tavallisin negaatiolause-tyyppi. T:llä ovat muut kuin eksistentiaaliset negaatiot harvinaisia vaiheissa 2—4. Keskeinen funktio on ensin olemassaolon ja (samanaikaisen) puuttumisen kontrastin ja sitten olemassaolon lakkaamisen ilmaiseminen. Esineen ominaisuuden puuttumisen T. ilmaisee kielen keinoin myöhemmin, vaiheessa 4.

Ainoita tapoja ilmaista oma tahto negaatiolla ovat vaiheeseen 4 mennessä vastaus »haluatko»-kysymykseen ja kieltoperatiivi *älä*. Vaiheessa 5 T. alkaa argumentoida kieltöjaan esittämällä vaihtoehdon. — Jo varhaiskielessä on aikuisten kiellon muistumia, joilla T. kieltää itseään. Lauseen muodon ne saavat vaiheessa 4, jonka lopussa T. kokeilee tällaista jäljiteltyä skeemaa eri konteksteissa, myös oman tahdon ilmaisemiseen. Vaiheessa 4 T. myös oppii siirtämään aikuisilta omaksumiaan kiellon argumentointikeinoja uusiin konteksteihin. Vaiheessa 4 tulee käyttöön lisäksi ensimmäinen »konjunktio»: negaatiota ja myöntöä yhdistävä puhekielinen *vaa(n)*-konnektiivi, joka väistyy

vaiheessa 6 *ko* ('vaan') -konjunktion tieltä. Yleiskielinen *vaan* tulee vasta vaiheessa 10 eli vuoden kuluttua *vaan*-konnektiivin ensiesiintymistä.

Silmäänpistävää T:n negaationomaksumisessa on tarve asettaa myöntö ja negaatio rinnakkain: olemassaolo—puuttuminen, olemassaolo—lakkaaminen, kieltö—vaihtoehto. Tämä ilmaisutarve on niin keskeinen, että se on luonut sellaisia merkityksen laajentumia kuin *loppu*-negaation ja *vaan*-»konjunktion». Tässä vastakohta-asetelmassa on myös dialogin ydin: kyky oikaista, korjata, kieltää ja väittää vastaan vaatii vastakohtaisuuden ymmärtämistä.

Negaation kehittymisen lähitarkastelu osoittaa, että kielen omaksumisjärjestyksen määrää ensisijaisesti funktio, ei kielellinen muoto. Siksi tiukan lingvistinen, rakenteisiin keskittyvä tarkastelutapa ei lapsen kieltä tutkittaessa ole riittävä. Chomskyn ajatus kielestä »mentaalisenä elimenä» on silti kiintoisa. Kielikykyhän tosiaan kasvaa siten, että kieli saavuttaa syntaktiset rakenneominaisuutensa niukassakin kasvuympäristössä. Chomsky tähdentää juuri sitä, että kielen syntaktiset ominaisuudet ovat ihmiselle tyypillisiä, synnynnäisiä, eivätkä ne olisi omaksuttavissa pelkän kokemuksen perusteella, ilman kiinteää kognitiivista struktuuria. Chomsky ei tarjoa »kasvuteoriaansa» oppimisteoriaksi — hänhän ei edes usko, että sellainen voitaisiin laatia. Ei myöskään ole syytä pitää lauserakenteiden kuvausmalleja omaksumisjärjestyksen malleina.

Ymmärtääkseni suurin syy Chomskyn ja Piaget'n näkemystapojen eroon on se, että he ovat olleet kiinnostuneita eri asioista. Chomskya ei kiinnosta, millaisten vaiheiden kautta lapsi kulkee kielen »alkutilasta» puberteetti-ikään mennessä saavutettavaan »vakaaseen tilaan», eivät myöskään semanttiset seikat, jos ne eivät ole johdettavissa syntaksista. (Piattelli-Palmarini 1980: 109—183.) Piaget'n näkökulmasta ei ole olemassa pelkästään geneettisesti määräytyvää oppimista vaan kaikki on perimän ja ympäristön vuorovaikutusta.

Piaget on lapsen kognition kehitystä tutkiessaan tullut kiinnittäneeksi huomiota myös kielen sosiaalistavaan funktioon. Piaget'laisen kehityspsykologian ja Hallidayn kommunikatiivisen kieliteorian yhtymäkohta on juuri tässä: kieli on sosiaalistumisen väline; kielen omaksuessaan lapsi omaksuu myös aikuisten arvot ja ajattelutavat. Tämä näkyy T:n kielessä esimerkiksi siinä, miten hän omaksuu aikuisten kiellot ja oppii argumentoimaan omia tahdonilmauksiaan.

LÄHTEET

- BEARD, RUTH M. 1971: Piagetin kehityspsykologia. Helsinki.
 BLOOM, L. 1970: Language development: form and function in emerging grammars. MIT Press, Cambridge, Mass.
 CLARK, EVE 1973: What's in a word? On the child's acquisition of semantics in his first language. — T. Moore (toim.): Cognitive development and the acquisition of language. Academic Press, New York.

- DORE, JOHN 1975: Holophrases, speech acts and language universals. — *Journal of Child Language* 2 s. 21—40.
- 1979: What's so conceptual about the acquisition of linguistic structures? — *Journal of Child Language* 6 s. 129—137.
- EDWARDS, D. 1978: Social relations and early language. — A. Lock (toim.): *Action, gesture and symbol: the emergence of language*. Academic Press, London.
- ENKVIST, NILS ERIK 1975: *Tekstilingvistiikan peruskäsitteitä*. Jyväskylä.
- GIVÓN, TALMY 1978: Negation in language: Pragmatics, function, ontology. — Peter Cole (toim.): *Syntax and semantics*, vol. 9: Pragmatics, s. 69—112. Academic Press, New York.
- GREENFIELD, PATRICIA ja JOSHUA H. SMITH 1976: *The structure of communication in early language development*. Academic Press, New York, San Francisco and London.
- HAKULINEN, AULI 1981: Lapsen kielen tekstuaalisesta kehityksestä. — Kari Sajavaara ja Matti Leiwo (toim.): *Psykolingvistisiä kirjoituksia 1*. AFinLAN julkaisuja n:o 30. Jyväskylä.
- HAKULINEN, AULI ja FRED KARLSSON 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. SKS:n toimituksia 350. Jyväskylä.
- HALLIDAY, M. A. K. 1973: *Exploration in the functions of language*. Edward Arnold, London.
- 1975: *Learning how to mean: explorations in the development of language*. Edward Arnold, London.
- ITKONEN, TERHO 1977: *Lapsen kielenoppiminen*. — Riitta Korhonen, Kirsti Mäkinen ja Juha Rikama: *Lukion äidinkieli 3*. Porvoo.
- KAUPPINEN, ANNELI 1977: *Mikon kielioppia: havaintoja kolmen vuoden neljän kuukauden ikäisen pojan kielestä ja sen kehittymisestä vuoden aikana*. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1978: *Luovuus ja normit äidinkielen omaksumisessa*. Virke n:o 6.
- 1981: *Varhaiskieli ja yksisanavaihe*. — Kari Sajavaara ja Matti Leiwo (toim.): *Psykolingvistisiä kirjoituksia 2*. AFinLAN julkaisuja n:o 31. Jyväskylä.
- Kehityopsykologian näkemyksiä*. Prof. Jean Piaget ja fil.tri Kaj Noschis kertovat. Toimittajana Saara Palmgren. — Larma, Atte (vast. toimittaja): *Nykyajan ihmiskuva*. Yleisradion julkaisusarja n:o 70, 4/1980.
- LEIWO, MATTI 1980: *Lapsen kielen kehitys*. Gaudeamus. Helsinki.
- LINNAKYLÄ, PIRJO 1981: *Harjoitus tekee mestarin: egosentriset puheen funktiot toisen kielen omaksumisessa*. — Kari Sajavaara ja Matti Leiwo (toim.): *Psykolingvistisiä kirjoituksia 1*. AFinLAN julkaisuja n:o 30. Jyväskylä.
- MCNEILL, DAVID 1970: *The acquisition of language: the study of developmental psycholinguistics*. Harper and Row, New York.
- PIAGET, JEAN ja BÄRBEL, INHELDER 1977: *Lapsen psykologia*. Jyväskylä.
- PIATTELLI-PALMARINI, MASSIMO (toim.) 1980: *Language and learning: The debate between Jean Piaget and Noam Chomsky*. Routledge and Kegan Paul, London.
- STEFFENSON, MARGARET S. 1978: Satisfying inquisitive adults: some simple methods of answering yes/no questions. — *Journal of Child Language* 5 s. 227—236.
- TOIVAINEN, JORMA 1980: *Inflectional affixes used by Finnish-speaking children aged 1—3 years*. SKS:n toimituksia 359. Pieksämäki.

The development of negation

ANNELI KAUPPINEN (Hyvinkää)

The writer discusses the early linguistic and non-linguistic expression of negation in one child, T. The developmental stages are

numbered from 0 to 10 as follows: 0 = 0;2 — 0;10, 1 = 0;10—1;7, 2 = 1;7—1;9, 3 = 1;9—1;11, 4 = 1;11—2;1 ... 10 = 2;11—3;1.

1. Ideational component

Sentences like *Koiralla ei ole korvaa* 'the dog does not have an ear' and *Tämä ei ole kuuma* 'this is not hot' presuppose a concept of the permanence of objects, their identicalness or difference, existence or absence. They also presuppose a knowledge of normality (dogs have two ears). At stage 0, T. indicated non-linguistically that he understood that certain colours were identical; at stage 1 he showed awareness of the identity between the same parts of the body (mummy's eye — T's eye). At this stage T. often used the expression *fuu* (for *kuuma* 'hot') meaning first 'hot' or 'sharp' and later also 'not hot' (of normally hot objects).

The earliest type of negation expressed linguistically is existential. Other types of negative sentences were rare during T's stages 2—4. The primary function of the earliest sentences is to express the contrast between existence and (simultaneous) absence. E. g. 1;7;28: T. points to a light: *lappa* (for *lamppu* 'light') and immediately afterwards to another part of the ceiling: *lappa* + shake of head *ee ee* (for *ei ei* 'no no'). I. e. 'there is a light there (but) not there'. (Cf. Halliday 1975: 45; Greenfield—Smith 1976: 86.)

The next negations to appear were existential one's expressing that a given object ceased to exist. Very common was a kind of semantic analogy, a negation formed from *loppu* 'end', comparable to utterances like *no more noise* and *train bye bye* of English-speaking children (see Bloom 1970: 178, Halliday 1975: 118). E. g. 2;0;8: A steamroller and other machines are at work in the street; we go past and the sounds fade away: *karttori* (for *traktori*) *loppu kaikki* 'tractor end all'. The first *loppu*-negations occurred earlier than normal negations with the same meaning, but most of the *loppu*-utterances appear in stage 4.

At stage 4, shortly after the existential negatives, there appeared negations of the type negation verb + agent + verb, and later came utterances expressing the absence of a quality (*ei ole kuuma* 'it is not hot'). The grammatical sentence *ei ole kuuma* thus did not appear until 8 months after T. had begun to use *fuu* to express his awareness of 'not-hot'.

2. Interpersonal component

The thought and behaviour patterns encoded in a language are transmitted to the

child as ready-made obligatory models. But as such they are not appropriate for the expression of the child's own experiences and needs — they cannot be directly transferred to the child's use in the form they take in the adult language.

Up to stage 4, T's only methods of expressing his own will via negation were the imperative negative *älä* 'don't' and the answer *ei* 'no' to the question *haluatko* 'do you want' (and the meaning is then either 'I want' or 'I don't want'). At stage 4 T. began to answer *en halua* 'I don't want', *en tykkää* 'I don't like'. Shortly after this he began to express in an unargued way his own contrary opinion, e. g. 2;0;23: (Would you like a bun and some cocoa?) *ei hämpy* (for *ei sämpylää* 'no bun').

At the beginning of stage 5 T. began supporting his refusals by stating a positive alternative, e. g. 2;2;24: (Let's go and eat.) *ei mennä / keinutaan* 'not go/let's swing'.

As early as stage 1 T. had traces of adult prohibitions, which he used to forbid himself; for instance he would say *eei eei* 'no no' to himself as he went to a forbidden place. These traces took the form of sentences at stage 4. He repeated e. g. the sentence *ei saa hakata* '(you) must not hit' when tapping a mirror with his hand, playing a xylophone with a toothbrush, and when his father tapped a chair with his finger.

3. Conjunctions

T's first conjunction connecting sentences was *-kä* 'and' [not] (age 2;4), and the next was *ja* 'and' (2;5). Clearly later than both these came *mutta* 'but' (stage 8) and *vaikka* 'though' (stage 10). However, the co-ordinating conjunctions *-kä* and *ja* were not actually T's first sentence connectors: long before these he used the colloquial adverb *vaan*, corresponding to the adult colloquial *vain* 'only'. T. used it more as a connector than a conjunction proper. The first occurrences appeared at stage 4. E. g. 2;1;19: *ei kiusa täti // naksattaa minuja vaan* 'lady not tease; only click me' (at the barber's).

Vaan also occurs in standard Finnish as a conjunction meaning 'but (after a negation)'; this does not appear in T's speech until stage 10. The equivalent in the spoken language is the conjunction *ko* 'when'; when this form appeared (stage 7) it seemed to make the earlier connector *vaan* unnecessary.